

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

F. Stevens, *Revolutie en notariaat: Antwerpen 1794-1814* (Dissertatie Leuven 1994, Brabantse rechtshistorische reeks VIII; Assen: Van Gorcum, Leuven: Universitaire pers, 1994, xxxii + 341 blz., f49,50, ISBN 90 232 2965 7).

De rol van notarissen is in de westerse rechtspraktijk belangrijk geweest. Zij verschaften hun cliënten authentieke akten: ten bewijze van een contract, een getuigenverklaring, een uiterste wilsbeschikking. Aan de notarissen, toegelaten op pauselijk of keizerlijk gezag, werden van oudsher specifieke eisen gesteld met betrekking tot hun rechtskennis en betrouwbaarheid. Zij hebben als 'functionarissen' een zekere mate van onafhankelijkheid ten opzichte van de landelijke overheden weten te bewaren: zij waren geen 'ambtenaren'. Concurrentie kregen zij al in een vroeg stadium van de stedelijke schepengerechten die eveneens authentieke akten verschaften.

De keuze van één stad geeft de gelegenheid het notariaat in de diepte te bestuderen — vooropgesteld natuurlijk dat de relevante archivalia bewaard zijn gebleven. Dat laatste was in Antwerpen, waaraan Stevens zijn te Leuven verdedigde proefschrift wijdde, in voldoende mate het geval. De keuze van de jaren 1794 tot 1814 is te billijken: de Zuidelijke Nederlanden werden door de Fransen bezet en ingelijfd. De revolutionaire wetgeving en de nieuwe rechtsinstellingen werden er ingevoerd; ook de wetten op het notariaat.

De auteur heeft het aangedurfd de hele geschiedenis van de invoering der relevante wetten in Parijs in de bronnen na te gaan en de soms erg inconsequente doorvoering daarvan in de voormalige Oostenrijkse Nederlanden stap voor stap te onderzoeken en te documenteren. Zijn boek gaat dus vooreen groot deel over de algemene Frans-Belgische rechtsgeschiedenis in deze periode en pas in tweede instantie over het notariaat in het algemeen en over Antwerpen in het bijzonder.

Door zijn brede kennis van bronnen en literatuur heeft Stevens om te beginnen de onderzoeker van de Belgische rechtsontwikkeling in het revolutionaire en Napoleontische *era* aan zich verplicht, speciaal natuurlijk wat het notariaat aangaat. De voorgeschiedenis van de notarissen te Antwerpen tijdens het *ancien régime* weeft de auteur op een duidelijke manier in zijn compositie. Vlak voor de Franse bezetting waren in Antwerpen 38 notarissen werkzaam, een aantal dat was verminderd na de doorvoering van enkele hervormingen, zoals de invoering van het zegelrecht. In essentie werd de taak der notarissen nog geregeld door twee oude ordonnanties die keizer Karel V in 1531 en 1540 had uitgevaardigd. Dat kon allicht niet duren en in 1795 en 1796 werd de Franse wet op het notariaat ca. uit 1791 ook in de 'gereünieerde' gewesten ingevoerd. Die wet was overigens door de effectieve tegenwerking der Parijse notarissen niet zo innovatief als de indieners ervan hadden gehoopt. Er werden nu nieuwe eisen gesteld van deskundigheid, te toetsen door een examen; akten moesten worden gebundeld in registers die in centrale depots dienden te worden bewaard. Na 1791 werden in Frankrijk pogingen in het werk gesteld om te komen tot hervorming van de wet op het notariaat. De resultaten daarvan — met name de wet van 1803 — hadden hun repercussies in de bezette gebieden. Stevens beschrijft dit alles in detail, evenals het institutionele reilen en zeilen van het notariaat te Antwerpen.

De auteur wijdt natuurlijk ook aandacht aan de invoering van de Napoleontische wetboeken, en vooral aan de reacties van notarissen en publiek daarop. In de tweede helft van zijn boek geeft Stevens een kwantitatieve en kwalitatieve analyse van het praktische werk der Antwerpse notarissen. Hij heeft de immense vloed van akten via een a-selecte steekproef handelbaar gemaakt. Hij beschouwt de inhoud der bewaarde registers (repertoria) in de eerste plaats — allicht — vanuit juridisch oogpunt: de thema's zijn onder meer akten betreffende familie- en erfrecht (huwelijksvoorwaarden, testamenten), contracten enz. Het zijn uiterst informatieve

hoofdstukken waarin de auteur niet schroomt soms verbanden te leggen met de economische conjunctuur of mentale ontwikkelingen — bijvoorbeeld ter verklaring van het teruglopen van de aantallen akten in familierechtelijke zaken wegens het wantrouwen der bevolking tegenover de nieuwe Franse codes.

Het boek van Stevens is niet alleen een model studie overeen stedelijk notariaat in 'overgangstijd', het zal ook lang een naslagwerk zijn voor een ieder die de Franse rechtsgeschiedenis terzake in het algemeen en die van het notariaat in enige plek in België in het bijzonder bestudeert.

A. H. Huussen jr.

R. E. de Bruin, ed., *Drie protestantse conservatieven uit de 19e eeuw. Willem Bilderdijk (1756-1831), Willem Broes (1766-1858) en George Willem Vreede (1809-1880)* (Serta historica VI; Amsterdam: VU uitgeverij, 1994, 88 blz., f25,-, ISBN 90 5383 310 2).

De drie protestantse conservatieven uit de titel van deze bundel zijn de schrijver Willem Bilderdijk (1756-1831), de predikant Willem Broes (1766-1858) en de jurist-hoogleraar George Willem Vreede (1809-1880). Hun levensbeschrijvingen, van de hand van respectievelijk G. J. Schutte, A. de Groot en R. Kuiper, worden voorafgegaan door een inleiding van Schutte en R. E. de Bruin. Daarin beklemtonen zij, zoals gebruikelijk in iedere verhandeling over dit onderwerp, dat conservatisme meer is dan gemopper op de geest der eeuw. Conservatisme is volgens hen 'een term die een rijk geschakeerde lading kan dekken'. Om die rijkdom aan denkvormen te laten zien zijn deze drie hoofdpersonen gekozen.

Dat zij alle drie een variant van het conservatisme vertegenwoordigen wil niet zeggen dat de inleiders het conservatisme ook heel breed definiëren. Het lijkt erop dat bij hen conservatisme hetzelfde is als protestants conservatisme. Het niet van de grond komen van een conservatieve partij wordt geweten aan de verdeeldheid van wat 'het bindmiddel had moeten zijn': het protestantisme. Ook is er geen sprake van een bredere definiëring in die zin dat het conservatisme een onderdeel zou zijn van een langere traditie, zoals bijvoorbeeld bij Kossmann te vinden is in diens Huizinga-lezing in 1980. Het in de inleiding beschreven conservatisme als 'specifiek politieke houding en ideologie' stamt uit het begin van de negentiende eeuw en is een alternatief voor het politiek liberalisme. Het is anti-voluntaristisch en stelt zich op het standpunt van de historische continuïteit. Het is om deze reden dan ook dat zowel het nationalismevraagstuk als '1813' een grote rol spelen in deze inleiding: steeds gaat het om de aard van de Nederlandse identiteit.

Zoals het conservatisme zelf varianten kent, zo is er dus ook geen 'protestants eenheidsfront'. Dat was uiteraard bekend, maar het wordt ons in deze portretten nog weer eens duidelijk gemaakt. De grillige Bilderdijk vertegenwoordigt (behalve dan vooral zichzelf) een heel ander en radicaler protestantisme dan de middenman Willem Broes, die bij het vormgeven van de post-revolutionaire verhouding tussen kerk en staat vooral pragmatisch moest zijn om de lieve vrede te bewaren. Heel anders ook is de sympathieke, maar machteloze Vreede, die, omdat hij jonger is, eigenlijk al bij een andere periode hoort. Vreede aanschouwt zelfs de ondergang van het specifieke protestantse conservatisme dat in deze publikatie centraal staat. Bij al deze conservatieve diversiteit is trouwens opvallend hoezeer alle drie de protagonisten gevormd zijn door Verlichtingsdenkbeelden, al wordt jammer genoeg niet duidelijk van welke 'filozofenbende' (Bilderdijk) deze ideeën nu precies afkomstig waren.